

สิริภัทร กระมล และคณะ. (2558, ตุลาคม) “เส้นทางยา-กลาย” สารนครศรีธรรมราช.
45(10) : หน้า 52-60.

สารนครศรีธรรมราช
ฉบับที่ ๔๕
หน้า ๕๒-๕๓

ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น

เส้นทางยา-กลาย

สารคดีโดย

สิริภัทร กระมล, รวิศรา สนิทธิเวทย์

กรกมล ทองจันทร์, สูดารัตน์ ศรีสุวรรณ

สุภาวีย์ สุวรรณชาติ, สกฤตต์ ยี่สกุล, กฤษฎา อัครกาญจน์

นักศึกษาเอกไทยศึกษาบูรณาการ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

เส้นทางแห่งลำน้ำกลาย อุดมไปด้วยความล้ำค่าทางภูมิปัญญา วัฒนธรรมตลอดจนเกษตรกรรม ที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น หนึ่งในพืชเศรษฐกิจที่สร้างรายได้ให้แก่ชุมชนในกลุ่มคลองกลาย คือ “ยาเส้น” หรือเรียกอีกอย่างว่า “ยากลาย”

ถนน สระแก้ว-นาหม่อม ที่ลัดเลาะตามซอกซอย โดยส่วนมากชาวบ้านจะใช้เส้นทางนี้ในการสัญจรไปมา ทำให้ได้เห็นบรรยากาศสองข้างทางที่เต็มไปด้วยสวนยางและไร่ยาเส้นที่ดูสะอาดตาและดึงดูดความสนใจของผู้คนที่สัญจรไปมา ว่าต้นไม้สีเขียวเล็กใหญ่ในไร่ นั้นคืออะไร นั่นคือต้นอะไร ที่นิยมปลูกกันทั้งชุมชนในกลุ่มคลองกลาย

สิริวัตร กระมล และคณะ. (2558, ตุลาคม) “เส้นทางยา-กลาย” สารนครศรีธรรมราช.
45(10) : หน้า 52-60.

๖๕
เส้นทางยา-กลาย

“ปลูกเอง เก็บเอง ทำเอง ด้วยสองมือนี้แหละขายอยู่กับไร่ยา กลาย ผูกพันตั้งแต่เล็กจนแก่ปูนี่แล้ว” ประโยคที่เปล่งออกมาจากปากของหญิงชราเจ้าของไร่ยาเส้นแสดงให้เห็นว่ายา กลายมีความเป็นมา มากกว่า ๑๐๐ ปี มาแล้ว ยายไพเล่าว่าตอนที่ท่านเกิดและเติบโตมา ก็เห็นบรรพบุรุษของท่านปลูกยา กลายกันอยู่แล้ว ต่อมา ยา กลายยังแพร่พันธุ์ไปสู่ตำบลใกล้เคียง ชาวบ้านจะปลูกกันเกือบทุกครัวเรือนเพื่อใช้บริโภคกันเอง ชาวบ้านจะใช้ยา กลายที่ผลิตเป็นยาเส้นแล้วห่อด้วยใบจากสำหรับสูบ แทนที่จะซื้อยาสูบที่ผลิตจากโรงงาน ต่อมาจึงขยายเป็นการปลูกเพื่อจำหน่ายด้วย ยา กลายเป็นพืชที่ปลูกกันในท้องถิ่นลุ่มน้ำกลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณตำบลกลาย ตำบลลิ้นช้าง ตำบลสระแก้ว อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช และยังแพร่พันธุ์ไปยังตำบลใกล้เคียง เช่น ตำบลกะหรอ เป็นต้น

จากเมล็ดเล็กๆ สีสน้ำตาลที่อยู่ในแปลงเพาะกลายเป็นต้นสีเขียวที่มีใบงอกงามทำให้ทั้งไร่ดูเขียวขจีไปด้วยความอุดมสมบูรณ์ของต้นยาเส้นซึ่งกว่าจะได้แต่ละต้น คนปลูกต้องบรรจงลงมือปลูกดูแล หมั่นรดน้ำเป็นอย่างดี กว่าจะได้เป็นผลผลิตทางเกษตรกรรมที่สร้างชื่อเสียงให้กับคนในชุมชนลุ่มน้ำกลาย

คำว่ายาเส้นทุกคนก็มักจะรู้จักกันดีทั้งการให้โทษและประโยชน์ต่างๆ แต่ไม่มีใครเลยที่จะถามถึงจุดเริ่มต้นว่ากว่าจะเป็นยาเส้นสีน้ำตาลในมวนบุหรี่ต้องผ่านกรรมวิธีและรายละเอียดต่างๆอีกมากมาย นับว่าเป็นเกษตรกรรมเพื่อยังชีพอย่างหนึ่งของชาวบ้าน ต่อมาในหมู่บ้านยาสูบเป็นที่โจษขานว่ายาเส้นที่ลุ่มน้ำกลายมีรสชาติที่เฝื่อนกว่าและแตกต่างจากยาเส้นอื่นๆ เพราะยาเส้นบริเวณลุ่มน้ำกลายมีกลิ่นหอม รสชาติกลมกล่อม สูบแล้วไม่รู้สึกแสบคอ ยาเส้นที่ปลูกบริเวณนี้ได้รับความนิยมอย่างสูงในหมู่บ้านยาสูบ จึงมีชื่อเรียกอีกอย่างว่า ยา กลาย นับว่าเป็นยาเส้นที่มีคุณภาพดีที่สุดใน

ปัจจุบันมีการปลูกปีหนึ่งแค่สามสี่ร้อยต้น ประกอบกับว่าถึงปลูกเยอะก็ไม่มีเส้นทางในการระบายสินค้าเพราะปัจจุบันไม่มีพ่อค้าคนกลางที่เข้ามารับซื้อ ยากลายที่ละมากๆ เหมือนเมื่อก่อน ลูกค้าส่วนใหญ่จะเป็นชาวบ้านในละแวกนั้น หากไกลออกไปหน่อยก็จะเป็นบริเวณจังหวัดใกล้เคียง เช่น สุราษฎร์ธานี พัทลุง โดยอาศัยพรรคพวกของยายไฟเป็นตัวแทนจำหน่าย

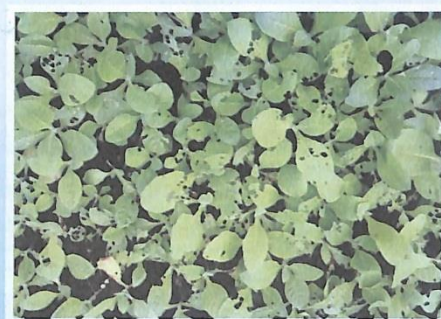
เนื่องจากการทำเกษตรกรรมถือว่าเป็นอาชีพหล่อเลี้ยงชีวิตของคนในลุ่มน้ำกลายมาตั้งแต่อดีต

การที่ยากลายมีเอกลักษณ์เฉพาะในความเมาและกลิ่น ยังคงเป็นพืชเกษตรกรรมสำคัญที่ส่งขายให้แก่ร้านค้าทั่วไป เนื่องจากยากลายเป็นที่ต้องการของท้องตลาดตลอดมา จึงทำให้ได้รับความนิยมอย่างต่อเนื่อง นอกจากยากลายจะมีชื่อเสียงในหมู่นักสูบ นอกจากนี้ยังมีภูมิปัญญาในการรักษาโรคฟันหรือโรคฟันผุโดยใช้ยากลาย “เหนียว” ตามชกฟัน ซึ่งชาวบ้านมีความเชื่อว่าจะทำให้ฟันแข็งแรงและไม่ค่อยเกิดโรคฟันผุ ถ้าฟันผุใช้ยาเส้นอุดก็จะหายเจ็บ นับว่าเป็นภูมิปัญญาหนึ่งของชาวบ้านที่เชื่อกันมาตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงทุกวันนี้

ในสมัยก่อนมีการเดินป่า การไล่ตามล่าสัตว์ หรือการเข้าสวนยาง จะทำให้พบเจอกับทากตัวเล็กตัวน้อยที่อาศัยอยู่ในบริเวณนั้นๆ ชาวบ้านจึงมีเคล็ดลับกันทากกัดโดยใช้ยากลายไปละลายกับน้ำแล้วนำไปทาตามร่องเท้าหรือชายกางเกง ยากลายยังมีความสัมพันธ์ในการต้านหนอนและแมลงที่กัดกินต้นไม้ ชาวบ้านจะนำยากลายไปพาดตามกิ่งของต้นไม้หรือวางไว้ที่โคนไม้เพื่อป้องกันไม่ให้มดหรือแมลงมากัดกินผลผลิต ยากลายมีฤทธิ์ในการห้ามเลือดในกรณีที่เป็นบาดแผลเล็กน้อย เช่น มีดบาด นอกจากนี้ยากลายยังเกี่ยวข้องกับศาสนาและประเพณีของคนท้องถิ่นในการเป็นเครื่องเซ่นไหว้ในพิธีการชิงเปรตในวันสารทเดือนสิบ

ยากลายเริ่มมีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันก็ยังได้รับความนิยมอยู่เสมอ การผลิตยากลายในสมัยก่อนเป็นอาชีพหลักเพื่อเลี้ยงครอบครัวและมีเงินเก็บในการทำไร่ยาเส้นในปีต่อไป การปลูกยากลายจะปลูกปีละครั้ง เพราะระยะเวลาในการปลูกยากลายจะใช้เวลาสามถึงสี่เดือนในการปลูกครั้งหนึ่ง

พอหมดช่วงยากลาย ชาวบ้านในอดีตก็จะทำนาต่อ

การปลูกยาปลายต้องเริ่มใส่ใจตั้งแต่เป็นเมล็ดในดอก คือการนำดอกที่มีเมล็ดนำไปตากแดดให้แห้งเมื่อแห้งก็เอามาขยี้เพื่อแยกเมล็ดออกมา แล้วจึงนำเมล็ดมาห่อไว้ในผ้าบาง พรมน้ำให้เปียกพอประมาณ ทิ้งไว้ในที่ชื้นเป็นเวลาหนึ่งคืน เพื่อให้เมล็ดงอกเร็วขึ้น จากนั้นก็นำไปหว่านในร่องที่เตรียมไว้ นำเมล็ดมาใส่ในบัวรดน้ำแล้วรดให้ทั่วแปลง เพื่อเป็นการกระจายเมล็ดให้ทั่วถึงไม่กระจุกเป็นแห่งๆ ทำให้ต้นยาทุกต้นเติบโตอย่างสมบูรณ์และสม่ำเสมอ ในระหว่างที่ต้นยาอยู่ในแปลงหว่าน ชาวไร่ยาจะเรียกต้นอ่อนนี้ว่า “ลูกยา” หรือต้นอ่อนนั่นเอง

เมื่อผ่านไปประมาณ ๒๐ วัน ต้นยาปลายก็โตพอที่จะย้ายออกจากร่องหว่านไปยังถุงเพาะชำ โดยจะใช้ถุงเพาะชำขนาดเล็กในถุงเพาะชำจะมีส่วนผสมของกาบมะพร้าวดินและขี้เป็ดในอัตราส่วนที่เหมาะสม เมื่อนำลูกยามาใส่ถุงเพาะชำแล้วจะต้องรดน้ำอยู่เสมอและให้ได้รับแสงแดดบ้าง เพื่อให้ต้นแข็งแรงพร้อมสำหรับการปลูกลงดินระหว่างที่ต้นยาอยู่ในถุงเพาะชำ ชาวไร่ยาจะเรียกว่า “ลูกยาฉุน” หรือต้นกล้านั่นเอง

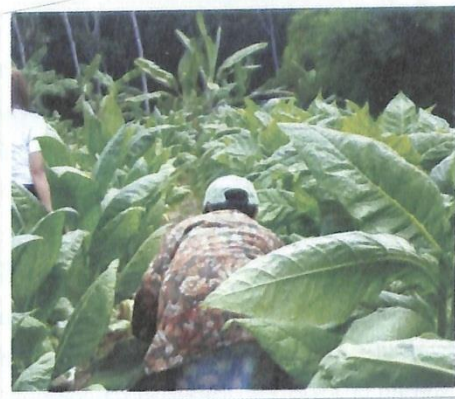
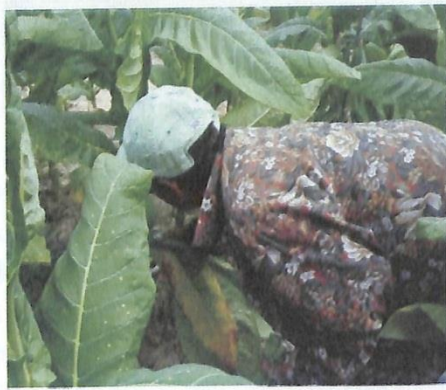
ใช้เวลาประมาณ ๒๐-๒๕ วันลูกยาฉุนก็จะสามารถปลูกลงดินได้ เมื่อปลูกไปแล้วเป็นเวลาประมาณ ๒๐-๓๐ วันก็ถึงเวลาของการให้ปุ๋ย การปลูกยาส่วนใหญ่จะไม่ค่อยมีโรคหรือศัตรูพืชจึงไม่จำเป็นต้องใช้สารเคมีมากนัก

สิริวัตร กระมล และคณะ. (2558, ตุลาคม) “เส้นทางยา-กลาย” สารนครศรีธรรมราช.
45(10) : หน้า 52-60.

ต้นยาเมื่อโตขึ้นจะมี “แหะ” ออกมาตรงบริเวณโคนของก้านใบ ในส่วนของแหะยาเป็นส่วนที่ไม่สามารถ
ใช้การได้และต้องเด็ดออกเพราะแหะยาจะส่งผลให้ยาเส้นมีความเมื่อน้อยลง เนื่องจากแหะยาจะแย่งสารอาหาร
ทำให้ใบยาได้รับสารอาหารน้อยลง การเด็ดแหะยาออกจะทำให้ต้นยาเติบโตเร็วขึ้นอีกด้วย

เมื่อต้นยาเติบโตเต็มที่พร้อมที่จะเก็บเกี่ยวผลผลิตลำต้นจะยาวประมาณ ๑๕๐ เซนติเมตร ลักษณะใบ
ที่จะหนาปลายใบปิดเป็นเกลียวเล็กน้อยและห้อยลงข้างล่าง

ส่วนที่เก็บมาทำเป็นยากลายคือส่วนของใบยา วิธีการเก็บยาไม่ได้เก็บคราวเดียวจนหมด แต่จะค่อยเก็บไป
ทีละชั้น โดยชั้นแรกจะเก็บสองใบที่อยู่ล่างสุดก่อนในส่วนตรงนี้จะเรียกว่า “ดินยา” เป็นส่วนที่มีคุณภาพน้อยที่สุดคือ
มีความเมื่อน้อยมาก ส่วนมากนิยมนำมาทำเป็นยาเหนียด หรือใส่ที่พื้นผิวน้ำเพื่อการป้องกันไม่ให้ปวดฟัน

หลังจากเก็บดินยาแล้วก็จะเริ่มเก็บอีกครั้งโดยนับขึ้นมาจากสองถึงสามใบจากดินยา ส่วนตรงนี้จะเรียกว่า
“กลางยา” คือส่วนที่มีคุณภาพปานกลางเหมาะสำหรับคนที่นิยมสูบบุหรี่ที่รสชาติไม่เมาจนเกินไป หรือที่ภาษานักเลง
ยาเส้นเรียกว่า “พวกคออ่อน”

เมื่อเก็บกลางยาแล้วต่อไปก็จะเก็บส่วนที่เรียกว่า “ยอดไล่” คือส่วนที่ตัดจากกลางยาขึ้นมาอีกสองใบ ยอดไล่เป็นส่วนที่มีคุณภาพดีแต่ยังไม่ใช้ดีที่สุด เพราะส่วนที่ดีที่สุดคือส่วนที่ชาวไร่ยาเรียกว่า “ยอดโหม่งหรือยอดยา” คือใบที่อยู่ในส่วนบนของต้น ซึ่งถือว่ายอดยาเป็นส่วนที่มีคุณภาพดีที่สุดและแพงที่สุด

ยาแต่ละส่วนจะมีราคาที่แตกต่างกันออกไป ดินยาที่มีราคาอยู่ที่ ๒๐๐ บาทต่อกิโลกรัม กลางยาที่มีราคาอยู่ที่ ๔๐๐ บาทต่อกิโลกรัม ยอดไล่มีราคาอยู่ที่ ๖๐๐ บาทต่อกิโลกรัม และยอดยาจะมีราคาอยู่ที่ ๘๐๐ บาทต่อกิโลกรัม

ราคายากลายข้างต้นเป็นการกำหนดโดยลุงริม ท่านจะกำหนดราคาของยากลายเองจะไม่อิงกับราคาตลาดกลาง เพราะท่านบอกว่ายากลายของท่านมีคุณภาพดี ไม่มีใครที่ทำยากลายแล้วจะได้รสชาติหรือคุณภาพเท่ากับของแก อย่างมากก็แค่ใกล้เคียงกัน ดังนั้นราคายากลายของแต่ละเจ้าจึงไม่จำเป็นต้องเหมือนกัน ขอแค่เป็นราคาที่ยุขายและผู้ซื้อพอใจ

เมื่อเก็บยามาแล้วไม่สามารถผ่านยาได้ทันที จะต้องนำใบยามาบ่มไว้ก่อนเป็นเวลาสามคืนนับจากวันที่เก็บ โดยในวันที่สามก่อนจะผ่านจะต้องรดเอากันใบออกจากใบก่อน เพราะหากผ่านทั้งก้านจะส่งผลต่อรสชาติของยาทำให้ยารสชาติไม่ดีเท่าที่ควร

“ฉับ ฉับ ฉับ” เสียงผ่านยาที่ตั้งขึ้นเป็นจังหวะสม่ำเสมอของคุณสมโชคกำลัง เข้มแข็งผ่านอย่างจริงจังเพื่อให้ได้เส้นยาที่ละเอียดๆ เหลือเม็ดเล็กๆ ขูดขึ้นบนหน้าผากของคุณสมโชค คุณสมโชคบอกว่ายาเส้นจะเมาหรือไม่มาจะขึ้นอยู่กับกรรมวิธีการปลูกและการดูแลรักษา การผ่านยาจะเริ่มผ่านกันตอนหัวรุ่งเพื่อให้ทันแสงแดดเช้า ยาที่ผ่านออกมาแล้วจะได้แห้ง เพราะหากผ่านออกมาแล้วไม่แห้ง จากยาที่ผ่านในวันนั้นก็จะเสียหายกลายเป็นยาบูดแฉดที่ไม่สามารถนำมาสูบได้จะมีประโยชน์แค่นำไปพาดไว้ตามกิ่งต้นไม้ป้องกันมดกันแมลงมากัดกินผลผลิตเท่านั้น แสงแดดจึงเป็นปัจจัยที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งในการทำยากลาย

สิริวัตร กระมล และคณะ. (2558, ตุลาคม) “เส้นทางยา-กลาย” สารนครศรีธรรมราช.
45(10) : หน้า 52-60.

นครศรีธรรมราช

อุปกรณ์ในการฟานยามืออยู่สองอย่างคือ ชี้อฟานยาและมิดฟานยา ทั้งสองสิ่งเป็นอุปกรณ์ที่ประดิษฐ์เฉพาะที่ไว้สำหรับการฟานยา ก่อนจะฟานต้องนำใบยามาวางเรียงกันแล้วม้วนให้กลมเป็นท่อนยาวๆลักษณะคล้ายกระบอกแต่ละท่อนมีน้ำหนักประมาณสามกิโลกรัม เมื่อได้ลักษณะดังกล่าวแล้วจึงนำมาตั้งบน ชี้อฟานแล้วลงมือฟานได้เลยตลอดระยะเวลาที่ฟานจะต้องพักกลับมิดอยู่เสมอ เพราะมิดจะต้องคมกริบเพื่อเวลาฟานจะได้ลักษณะเส้นยาที่สม่ำเสมอ หากเป็นวันที่ฟานยาไม่ได้เร่งรีบมากนักเมื่อฟานไปได้สักท่อนสองท่อนลุงรินจะหยุดพักสูบบุหรี่เป็นระยะท่านบอกว่าเป็นการพักเหนื่อยเพราะมิดที่ใช้ฟานยามีน้ำหนักมากถึงสามกิโลกรัม

สิริวัตร กระมล และคณะ. (2558, ตุลาคม) “เส้นทางยา-กลาย” สารนครศรีธรรมราช.
45(10) : หน้า 52-60.

เมื่อคุณสมโชคผ่านยาได้หนึ่งท่อนป่าไฟผู้เป็นแม่จะเข้ามาตากยา มีอุปกรณ์ในการตากคือแผงตากยาเป็นไม้ไผ่ ที่นำมาสานขัดกันมีความกว้าง ๕๐ เซนติเมตร มีความยาว ๑๓๐ เซนติเมตร การตากยาต้องอาศัยเทคนิคความชำนาญ ซึ่งป่าไฟก็มีความชำนาญในการตากยาเป็นอย่างดี ทำให้คุณสมโชคต้องรีบผ่านเพื่อให้ป่าไฟมียาตากไม่ขาดมือ คุณสมโชคมีเทคนิคคือจะผ่านยาไม่ให้ขาดจากกันทีเดียวเพื่อสร้างความลำบากในการตากให้ป่าไฟ ทำให้ป่าไฟต้องสะบัดยาให้ขาดจากกันใช้เวลาในการตากมากขึ้น คุณสมโชคจึงไม่ต้องการรีบผ่านให้เร็วมาก

ในระหว่างที่มีการผ่านยาคนโบราณมีความเชื่ออย่างหนึ่งว่าห้ามทะเลาะกันตอนกำลังผ่านยาเด็ดขาด ความเชื่อนี้อาจเป็นกุศโลบาย เพื่อความปลอดภัยก็ได้ เพราะมีดที่ใช้ผ่านยามีขนาดใหญ่และคมมาก หากบังเอิญ โทสะมาก ๆ อาจทำให้หลังมือใช้มีดผ่านยาฟันกันจนถึงชีวิตก็ได้

เมื่อยาถูกตากลงบนพื้นที่ขนาดกว้าง ๕๐ เซนติเมตร มีความยาว ๑๓๐ เซนติเมตร จนเต็มแล้วยากลาย ก็จะถูกยกออกไปตั้งไว้ที่ราวตากยา หากวันไหนแดดดีก็ใช้เวลาไม่นาน ตากแดดไปจนกว่าเส้นของยาจะเปลี่ยน จากสีเหลืองเขียวเป็นสีน้ำตาลเข้ม

หากได้สีน้ำตาลดั่งกล่าวแล้วให้พับยาเป็นก้อนเก็บไว้เพื่อจำหน่ายหรือไว้บริโภคเองได้เลย แต่หากยามีเส้นที่กรอบเกินไปก็ต้องนำมตากน้ำค้างก่อนเพื่อให้ยามีมันลง เวลาพับเก็บเป็นก้อนจะได้ง่าย ไม่ขาดเป็นผงพร้อมส่งถึงมือผู้บริโภค

ยากลายใช้เป็นเพียงพืชเศรษฐกิจ แต่ยังเป็นพืชที่มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและภูมิปัญญาของคนลุ่มน้ำกลายมาอย่างช้านาน ยากลายจึงเป็นเหมือนกับเอกลักษณ์ของท้องถิ่น แต่ดูเหมือนว่าผู้ที่มาสืบต่อวิถีชีวิตและอาชีพไร่ยากลายเหล่านี้มีจำนวนน้อยมาก และมีแนวโน้มว่าอาชีพทำยากลายคงจะสิ้นสุดลงในไม่ช้า ซึ่งนับว่าเป็นเรื่องที่น่าเสียดายเป็นอย่างยิ่ง หากวิถีชีวิตเอกลักษณ์ท้องถิ่นเหล่านี้ได้สูญหายไปเพราะไม่ใช่แค่สูญเสียเอกลักษณ์และของดีประจำถิ่นแต่ยังหมายถึงการสูญเสียทางภูมิปัญญาและความเป็นตัวตนของคนลุ่มน้ำกลายอีกด้วย

เส้นทางของยากลายเส้นนี้ มีจุดเริ่มต้นจากเมล็ดเล็กๆ ที่สร้างมูลค่ามากมาย ทั้งในอดีตและปัจจุบันสืบต่อกันมายาวนาน คนลุ่มน้ำกลายไม่สามารถปฏิเสธได้ว่าไร่ยากลายเหล่านี้ เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตตนและแน่นอนว่าในคนรุ่นต่อไปคงไม่ยากเห็นจุดจบของเส้นทางยากลายเส้นนี้ เส้นทางที่เต็มไปด้วยภูมิปัญญาและการแสดงถึงเอกลักษณ์ท้องถิ่นที่เลื่องชื่อไปไกลในพื้นที่อื่นๆ เส้นทางเส้นนี้ยังคงย้าเตือนอยู่เสมอว่า **“อย่าลืมยากลาย”**